

ظهیر الدین محمد بابر شاه

اثر بیلگی لری:

آت: باری خط

یازووچی: محمد حلیم یارقین

نشر ایتووچی: "آیدین فرهنگی بنیادی"

ییل: 1384 ش/2005م

چاپ نوبتی: بیرینچی

تیراژ: 500

چاپ: مؤسسه انتشارات الازهر

alazharco@yahoo.com

چاپ حقی محفوظ دور.

اولوغ تنگری آتی بیلن

کیریش

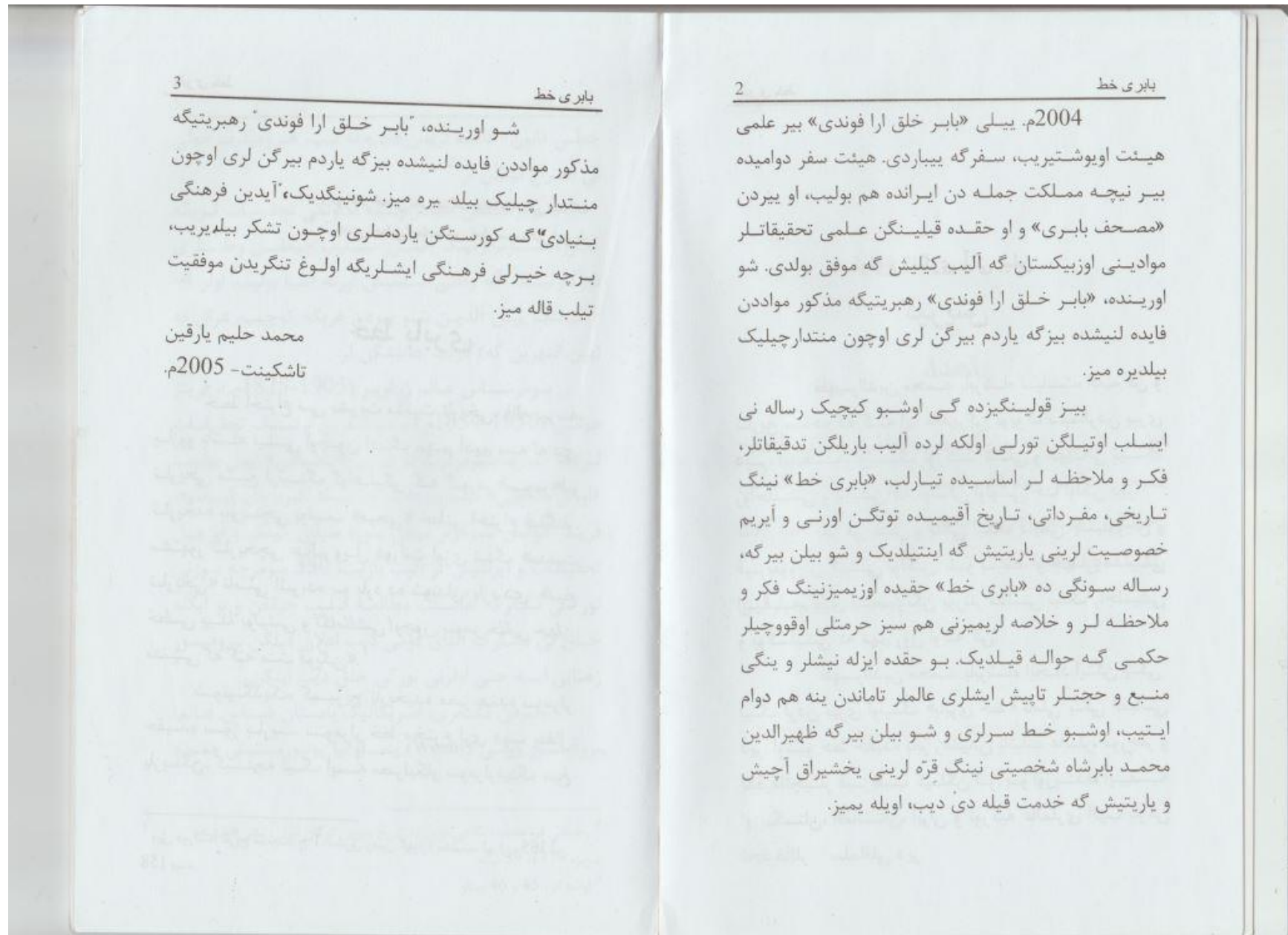
ظهیرالدین محمد بابرشاه سیاست، ادب، فن و تاریخ ساحه ده کته ایز قالدیرگن بویوک سیمالردن بیری دیر. اینیقسه، اونینگ تورکن تیلی و ادبیاتی نینگ رواجلنیشی و باییشی گه قوشگن اولوشی جدا اولکن دیر. بابر قوریلش و ینگلی لیککه دایمی اینتیلووچن و قیزیقووچن کیشی بولگن. شو باعث، او جهان مدنیتی اینیقسه، اوزی یشب اونگن یورتلر مدنیتی نینگ راجلنیشی و یوکسلیشی ده مهم رول اوینه گن.

ظهیرالدین محمد بابرشاه ایجاد اینگن ینگلی لیک لردن بیری اونینگ «بابری خط» ناملی ینگلی الفباسی دیر. اوشبو خط حقیده بابر زمانیدن باشلب عالملر، مورخلر و تدقیقاتچیلر قیزیقیب کیلگن لر. بو اورینده، اینیقسه اوزبیکستان، افغانستان، ایران و تورکیه عالملری آلیب بارگن تحقیقاتلر سلماقلی دیر.

اهدا

اوشبو اثرنی جد بزرگواریم تانیقلی شاعر، ادیب، متبحر عالم، یتوک خوشنویس و خط شناس رحمتلی استاد قاری محمد عظیم عظیمی روح پاکیه اهداء قیله من.

محمد حلیم یارقین

2004م. ییلی «بابر خلق ارا فوندى» بیر علمی هیئت اویوشتیریپ، سفر گه ییباردی. هیئت سفر دوامیده بیر نیچه مملکت جمله دن ایرانده هم بولیب، او بیردن «مصحف بابری» و او حقده قیلینگن علمی تحقیقاتلر موادینی اوزبیکستان گه الیب کیلیش گه موفق بولدی. شو اورینده، «بابر خلق ارا فوندى» رهبریتیگه مذکور مواددن فایده لنیشده بیزگه یاردم بیرگن لری اوچون منتداریچیلیک بیلدیره میز.

بیز قولینگیزده گی اوشبو کیچیک رساله نی ایسلب اوتیلگن تورلی اولکه لرده الیب باریلگن تدقیقاتلر، فکر و ملاحظه لر اساسیده تیارلپ، «بابری خط» نینگ تاریخی، مفرداتی، تاریخ آقیمیده توتگن اورنی و ایریم خصوصیت لرینی یاریتیش گه اینتیلدیک و شو بیلن بیرگه، رساله سونگی ده «بابری خط» حقیده اوزیمیزینگ فکر و ملاحظه لر و خلاصه لریمیزنی هم سیز حرمتلی اوقووچیلر حکمی گه حواله قیلدیک. بو حقده ایزله نیشلر و ینگى منبع و حجتلر تاپیش ایشلری عالمیر تاماندن ینه هم دوام اینتیب، اوشبو خط سرلری و شو بیلن بیرگه ظهیرالدین محمد بابرشاه شخصیتی نینگ قره لرینی یخشیراق آچیش و یاریتیش گه خدمت قیله دی دیب، اویله یمیز.

شو اورینده، «بابر خلق ارا فوندى» رهبریتیگه مذکور مواددن فایده لنیشده بیزگه یاردم بیرگن لری اوچون منتداریچیلیک بیلدیره میز. شونینگدیک، آیدین فرهنگی بنیادی» گه کورستگن یاردملری اوچون تشکر بیلدیریپ، برچه خیرلی فرهنگی ایشلریگه اولوغ تنگریدن موفقیت تیلپ قاله میز.

محمد حلیم یارقین

تاشکینت - 2005م.

تورکلر خطی نصیبینگ بولماسه بابر نیتانگ
بابری خطی ایماستور، خط سیغناقی دورور

خط بابری

خط اختراع سی بشریت مدنیت تاریخی، قاله بیرسه، یازوو باشله نیشی اوچون اینگ مهم آدیم سنه له دی. تاریخی منبع لرنینگ گواهلیری گه کوره، «سومر» لر تاریخده بیرینچی بولیب «میخی» خطنی اختراع قیلگنلر. مشهور تاریخچی عالم ویل دورانت اوزی نینگ «مدنیت تاریخی» ناملی اثریده بو باره ده شونداق یازه دی: «میخ خطی پیدا بولیشی و تکاملشی اوچون سومر خلقی جهان مدنیتی گه کته منت قویگن»¹

شونینگدیک، کمبریج تاریخیده مصر همده سومر لر حقیده سوز باریب، سومر لر خط مخترع لری دیب یققال یازیلگن. کیننجه لیک ایسه مصرلیکلر سومر لرنینگ میخ

¹ ویل دورانت، تاریخ مدنیت، ج 1، مشرق زمین گهواره مدنیت، تهران، 1365، 158 بیت.

خطی قانون- قاعده لریدن فایده له نیب، هیروغیلیف خطی نی اختراع قیلگن لر.²

سومر شناس عالم لرنینگ سونگی تحقیقات لریگه کوره، سومر لرنینگ اصل کیلیب چیققن وطنلری تورکلرنینگ آنه وطنی سنلمیش اورته آسیا بولیب، اولر 4-5 مینگ ییل آلدین شو بیردن غربگه کوچیب، عراق قه (بین النهرین گه) باریب جایلشگن لر.

سومر شناس عالم ژ. اوپر (1825-1905م)، فریتز هومل (1854-1936م) و مینکلرین لرنینگ تحقیقات لریگه کوره، سومر لرنینگ تیلی «التصاقي» تیل بولیب، «اورال-التایی» تیللری خانواده سیگه کیره دی. اینیقه، فریتز هومل سومر لر تیلی یوزه سیدن کینگ و ایزچیل تحقیقات و ایزلنیش لر آلیب باریب، 350 سومرچه سوزنی تورکی تیللرگه تقاسلب مطالعه قیلیب چیققن و بو ایگله خلق نی مشترک التای قومی دیب اعلان قیلگن. پروفیسور زهتابی ایسه حتی اولر نی تورکی خلق دیب ایتگن.³

بولردن تشقیری، امریکالیک باستان شناس عالم، پروفیسور وولی (Woolly) پنسلوانیا یونیورسیتی همده

² رحمانی فر، محمد، نگاهی نوین به تاریخ دیرین ترکان ایران، نشر «ختر»،

تهریر، 1379، 39 بیت.

³ اوشه اثر، 45 و 46 بیتلر.

بویوک بریتانیا موزیمی تمانیدن مخصوص علمی هیئت باشچی لیگیده قدیمی «بین النهرین» گه باریب «اور» منطقه سیده اوزاق مدت علمی - باستان شناسلیک ایشلر آلیب باردی. او ایزلنیشلر و تحقیقات لری نتیجه سیده اوز کتابیده سومرلر حقیقه قطعیت بیلن شونذاق یازه دی:

«سومرلر مصرلیک لرگه نسبتاً ایکی مینگ بیل آلدین بین النهرین ده شهرت گه ایریشگن لر. بو بیلن مصر مدنیتی همه دن قدیمی دیگن نظریه بینگیله دی و رد ایتیله دی. سومرلر 3500 بیل آلدین رواجلنگن مدنیت گه ایریشیب، مدنیت بولینی مصر، آسورلر، کیچیک آسیا، کرت و یونانلیک لرگه آجیب بیرگن لر.»⁴ قیسقه قیلیب ایتگنده، سومرلر خط نینگ اینگ بیرینچی مخترع لری بولیب، تیللری ایسه بشریت نینگ اینگ قدیمی یازمه تیلی سنه له دی.

شونی هم آیتیش کیره ک که عالمترینگ معلوم قیلیشلریچه، سومرلر بشریت تاریخیده بیرینچی بولیب جامعه نی باشقریش همده اداره قیلیش اوچون قانون توزگن لر. کیین، آشور پادشاهی حمورابی سومرلر نینگ قانون لریدن فایده لنیب اوز قانونینی توزگن بوندن تشقری، سومرلر تاریخده بیرینچی بار فرهنگ (لغت کتابی) توزگن

⁴ اوشه اثر، 38-39 بیتلر.

لر. شونینگدیک، اولر جهانده بیرینچی بولیب کتابخانه ایجاد ایتگن لر. سومرلر برچه اثرلر و سندلرینی کاغذده ایمس، بلکه مخصوص لایدن یسلگن لوحه لرده تیمیر قلم بیلن اوییب یازگن لر. بین النهرین ده آلیب باریلگن باستان شناسلیک قازیشمه لر نتیجه سیده اولر نینگ کتابخانه سیده سقلنگن اوتتیز مینگ (30000) ته خاص ترتیبده تیریلیب قوییلگن انه شونذاق لوحه لر قولگه کیلگن.⁵

ایندی بیواسطه اورته آسیاده خط مسئله سیگه کیلسک. بو بیرده قدیم زمانلردن تورلی خط لردن فایده له نیب کیلینگن. بولر آرامی، اورخون (رونیک)، مانوی، سغدی، خوارزمی، اوستا، سریانی، اویغوری، سیغناقی، مغولی (گالیک)، عربی و باشقه لر. بو خط لردن «اورخون» و «اویغوری» خط لر تورکی خلقلر تمانیدن اختراع قیلینگن بولیب، اساساً اولر تمانیدن کینگ و اوزاق مدت دوامیده قوله نیلیب کیلگن. مذکور خط لر تاریخ آقیمیده رواجله نیب بارگن.

تورکی خلقلر عرب یازوویدن آلدین اویغور خطیدن فایده لنگن لر. بیراق، بو خط هم تورکی تیللرده گی اونلی لرنی بیترلی درجه ده افاده قیلالمس ایدی. لیکن، شونگه قره مه ی، اوشو یازوو کوپ عصرلر دوامیده، عرب یازوو

⁵ اوشه اثر، 41 بیت.

قبول قیلینگندن سونگ هم، تورکی خلقلر تمانیدن قولّه نیلیب کیلدی و حتی استانبول گه چه- سلطان محمد فاتح سرایی گه هم یول تاپدی.

اون بیرینچی میلادی عصر نینگ بیریک تیل شناس عالمی محمود کاشغری بیرینچی بولیب اویغور یازووی حقیده فکر یوریتیب، اونی «تورکی» دیب آیتدی و اونینگ ایریم خصوصیت لری همده کمچیلیک لرینی آیتیب بیردی.⁶

اورته آسیا گه اسلام دینی کیریب کیلگندن سونگ عرب یازووی منطقه ده گی برچه خلقلر تمانیدن قولّه نیله باشله هی. تورکی خلقلر تمانیدن عرب یازوویدن فایده له نیش قریب 1200 ییل دوام آیتدی و اوشبو اوزاق مدتده، تورکی تیل نینگ دیپیریلی برچه بیریک اثرلری شو یازووده یره تیلیب قالدیریلدی.

بیراق، عرب یازووی هم تورکی تیل نینگ ایریم اونلی لرینی کورسه تیش همده افاده آیتیشده عاجزلیک قیلر ایدی. اما، بو کمچیلیک لر یازوو نینگ ایریم مخصوص بیلگی لری (زیر، زیر، پیش، تنوین، ...) آرقه لی نسبی طرزده تولدیریلر ایدی. شو باعث، بیرار قوله ی راق خطنی

⁶ م. ن. ملله یف، تاریخ ادبیات تورکی اوزبکی، ترجمه و تعلیقات توسط برهان الدین نامق شهرانی، ج 3، پیشاور، 1379، ص 1051.

تنلش تیل شناسلر قاشیده دایمی مهم و مبرم بیر مسئله بولیب کیلگن ایدی.

اونونچی هجری عصر گه کیلیپ، ظهیرالدین محمد بابرشاه هم یازوو مسئله سیگه قیزیقیب، ینگ ییلر خط اختراع قیلدی. بو خط تاریخده «بابری خط» نامی بیلن تانیلگن. بابر اوشبو خط اختراع سی حقیده بیران- بیر سبب یا دلیل ذکر ایتمه گن.

بابر اوزی نینگ مشهور «بابرنامه» اثریده اوشبو خط باره سیده اوج قتله سوزلب اوتگن:

بیرینچی سی، بابر کابل ده بولگن کیزلریده هجری 910 (میلادی 1504) ییل واقعه لرینی شرحلب: «اوشبو محل لرده بابری خط نی اختراع قیلدیم»⁷ - دیب یازه دی. دیمک، بابر «بابری خط» نی هجری 910 ییلی کابل شهریده اختراع قیلگن ایکن. بو سطرلر «بابرنامه» نینگ پروفیسور سید بیگ حسنوف نشرگه تیارلب 2002 ییلی «شرق» نشریاتیده باسیلیب چیققن نشرده (هجری 1909 / 1503 م.) ییل واقعه لری فصلیده بیریلگن و نعمت جباروف شو نشرگه اساسلنیپ، اوزی نینگ «امام البخاری سباقلری»

⁷ بابر، ظهیرالدین محمد، بابرنامه، ایزی مانو اهتمامی بیلن، ج 1، کیوتو، شوکادو، 1995، 224 بیت. (بابرنامه، «شرق» نشریاتی، تاشکند، 2002 ییل، 117 بیت)

مجله ده چاپ ایتیلگن (1/2003 اسان) «خط بابری الفباسی» عنوانلی مقاله سیده «بابری خط» میلادی 1503 بیل نینگ آخرگی چهارگیده اختراع قیلینگن دیب یازه دی. شونینگدیگ، او مقاله پاورقی سیده بو تاریخی ای. میرزایف 1502م. بیل 15 نجی سیپتامبر و باشقه بیر منبع 1503-1504م. بیلدرده دیب کورستگن دیدی. بیراق، «بابرنامه» نینگ ایریم نشر لری، جمله دن جاپانلیک عالم «ایزی مانو» نینگ نشری، «بابرنامه» نینگ فارسجه ترجمه سی و کویلب علمی تحقیقاتلرده بو تاریخ (هجری 1504/910م.) بیل دیب کورسه تیلگن.

ایتیچی سی، میلادی 1504 بیل گه مطابق هجری 911 بیل واقعه لرینی شرحلش جریانیده ایسله ی دی. اوشه پیته بابر سلطان حسین میرزا باقرا نینگ ییبارگن رسمی مکتوبی گه بناء محمد شیبانی خان گه قرشی قشون تارتیشده اولر بیلن قوشیلیش و همکارلیک قیلیش مقصدیده کابل نی ترک ایته دی. او یول بویی مرغاب دریاسی بوییده سلطان حسین میرزا نینگ اوغیلری و همراه لری، جمله دن قاضی اختیار و محمد یوسف لر بیلن هم ملاقات قیله دی. بابر نینگ یازیشیچه، ملاقات چاغیده «... بابری خط دین سوز چیقستی، مفرداتی نی تیلادی،

بیتیدیم، اوشل مجلس ده مفرداتینی اوقوب، قواعدینی بیلیب، نیمه لار بیتیدی»⁸.

بابری خط حقیده اوچینچی اشاره هجری 935 بیل (میلادی 1528-1529) واقعه لرینی شرحلشده بولگن: «... ملا بهشتی دین هندال غه مرصع کمر خنجر و مرصع دوات و صدفکارلیق صندلی و کییگان نیمچه و تکبند و بابری خط نینگ مفرداتی نی ییباریلدی. ینه بابری خط بیله بیتیلگان قطعه لر ییباریلدی هندال غه و خواجه کلان غه هم ترجمه و اشعار ییباریلدی میرزایک طغایی دین هم کامران غه ترجمه و هند قه کیلگالی آیتقان اشعار و بابری خطی بیله بیتیلگان سرخط لار ییباریلدی»⁹.

بابر نینگ دیوانیده هم غزللردن بیریده «بابری خط» دن قوییده گی چه ذکر ایتیلگن:

تورکلر خطی نصیبینگ بولماسه بابر نیتانگ

بابری خطی ایماستور، خط سیغناقی دورور¹⁰

⁸ اوشه اثر، 278 بیت. (بابرنامه، «شرق» نشریاتی، تاشکند، 2002م، 137 بت)
⁹ اوشه اثر، 572 بیت. (بابرنامه، «شرق» نشریاتی، تاشکند، 2002م، 248

بیت)

¹⁰ دیوان ظهیرالدین محمد بابر، شفیقه یارقین نینگ مقدمه و اهتمامی بیلن، کابل، 1362 (1983م)، 23 بیت و بابر دیوانی، دکتور بلال یوجیل اهتمامی بیلن، انقره، 1995م، ص 170. اوکتم سلطانونف نینگ 2004 بیلی «ماضیدن صدا» ناملی مجله ده نشر ایتتیرگن «خط بابری» عنوانلی مقاله سیده بو بیت قوییده گی تاتوغری (وزن، املا و معنی نقطه نظر دن) شکلیده بیرلگن: ←

بیزینگچه، بو بیتدن «بابری خط» «سیغناقی خط» گه (ایریم لرینگ فکریچه) منسوب دیگن فکر چیقمه دی. بو بیت نی ایگی خیل معنی و تفسیر قیلش ممکن: بیرینجیسی، بابر تورکلر خطی، یعنی سیغناقی خط رواجلنمه ی قالگنیدن افسوس لنگن حالده، بابری خطنی تورکلر خطی صفتیده رواجله نیشی گه امید ی بارلیگینی بیلدیره دی.

ایگینجیسی، بابر اوزی اختراع قیلگن «بابری خط» نینگ رواجلنمه گنی و بو خط تورکلر خطی صفتیده یره تیلگن خط، یعنی سیغناقی خط حالی هم تورکی خلقلر تامانیدن قولّه نیلگنیدن خورسند لیگینی اظهار ایته دی. یوقاریده گی تعبیرلرگه کوره بیزینگچه، «ابوشقه» و «لغت تورکی چغتای و تورکی عثمانی» سینگری فرهنگ لرده «سیغناقی خط» نی «بابری خط» دیب بیریلگن تعریفلر توغری، انیق و شبهه دن خالی دیب قبول قیلش گه شاشیلمسلیک، قاله بیرسه باشقه چه تعبیر و تفسیرلرنی هم اویلب کوریش لازم بوله دی. چونکه، «ابوشقه» نینگ

خوبلر خطی نصیبگ بابر نیتانگ بابری خطی ایمسدور، خط

سیغناقی رهودور

اصلیوه مؤلف بو بیتنی صباحت عظیم جانوادن و او کیشی ایسه انتی بیوریج دن اقتباس قیلگن. ا. بیوریج هم بو بیتنی بابر دیوانیدن ایمس، بلکه «تذکره الشعرا» ناملی اثر دن ناپیب کوچیزگن.

«سیغناقی بیر نوع خط دیر، چغتای ده خط بابری و غیر کبی که بابر میرزا اشعارینده کیلور» دیگن جمله سینینگ معنی سی بیزینگچه شونداق: «سیغناقی بابری خط و باشقه خطلر سینگری بیر خط دیر که بابر میرزا شعرلریده ذکر ایتیلگن». بو جمله دن، سیغناقی خط عیناً بابری خط یا بیر-بیریگه منسوب دیگن معنی و مفهوم اصلاً چیقمهیدی. شیخ سلیمان افندی بو نرسه نی «ابوشقه» ده کوریب، اوننی ناتوغری «بابر نینگ نفیس یازوی» دیب، توضیح قیلگن بولیشی هم ممکن.

بابری خط حقیده گی اوقتیریب اوتیلگن بابر نینگ یوقاریده گی تورت ته ایسلتمه سیدن مذکور خط خصوصیت لری یا که اختراع سبب لری باره سیده بیران - بیر معلومات یا توضیح قولگه کیلمه ی دی. شو باعث، عالمر اوشبو خط حقیده تورلیچه فکر و ملاحظه لر بیان ایتیب کیلگن لر.

ایرانلیک عالم احمد گلچین معانی نینگ یازیشیچه،¹¹ بابر بو خطنی تفنن یوزه سیدن اختراع قیلگن ایمیش.

افغانستاتلیک عالم پوهاند عبدالحي حبیبی نینگ فکریچه، «بابر نینگ اوشبو خطنی اختراع قیلشیدن مرادی فقط عربچه متنلر و قرآن نی یازیش دیر»¹²

¹¹ گلچین معانی، احمد، راهنمای گنجینه قرآن، ص 183. ←

نعمت جباروف نینگ فکریچه، بابر نینگ بو اختراعدن قوییده گی ایگی مقصدی بولیشی ممکن: بیری، «اویغور یازووی دیب اناووچی تورکی خط تورینی قیته تیکلش و تکامل لشتیریش» و ایگینچی، «هندولرنینگ سحرگرلیک طلب لریگه ماس کیلووچی خط تورینی یره تیش»¹³

بیزنینگچه، بابر نینگ اوشبو خطنی اختراع قیلیدن مقصدی اوشه زمانگه چه منطقه خلقلری و جمله دن تورکلر تمانیدن قوله نیب کیلینگن تورلی خط لردن فایده لنیب، تورکی خلقلر اوچون ینگ و قوله ی راق الفبا یره تیش بولیشی ممکن. بابر نینگ، ایلگری تورلی تورکی یازوولر و اینیقسه عرب یازووی بوله توریب، اوشبو خطنی یره تیب و عامه لشتیریش مقصدیده قیلگن سعی - حرکتلری بیزنی انه شونداق خلاصه چیقہ ریشگه اوندی. بو حقه «تفنن یوزه سیدن یا هندولرنینگ سحرگرلیک طلبلرینی قاندیریش و یا فقط عربچه متنلر و قرآن نی یازیش» کی باشقه گپ- سوزلر و دلیللر اونچه لیک اورینلی بولمه ی و اعتبارگه ایگه ایمس.

¹² حبیبی، پوهاند عبدالحی، ظهیرالدین محمد بابر شاه، «بیهقی» نشریاتی،

1351 ش، ص 77.

¹³ امام البخاری سیاقلری (فصلنامه)، 2003م، 1- سان، ص 32

شونی هم آیتیپ اوتیش لازم که، اوشه زمانده عرب یازووی برچه مسلمانلر اره سیده دین و قرآن یازووی صفتیده یوکسک حرمت و مقامگه ایگه بولگن بیر پیتده، بابر نینگ اوشبو اختراع سی، مشهور هند سیاست اربابی و تاریخچیسسی جواهر لعل نهرو تعبیری بیلن آیتگنده «کته جسارت» ایدی. بیزنینگچه، بو خط نینگ کینگ ترقه لیب، عامه لشیب کیتمه گن لیگی سببلریدن اینگ، مهمی هم انه شو مسأله دیر.

«بابری خط» نینگ قنذاق لیگی حقیده تورلیچه فکر و ملاحظه لر آیتیلگن. بابر نینگ اوزی اونی «بابری خط» دیب آیتگن و شونینگدیک کویلب عالملر هم اونی بیر نوع خط ایکنینی تصدیق آیتگن لر. بیراق، «بابرنامه» نینگ آیریم ترجمه لریده: خانم انتی بیوریچ نینگ انگلیسچه، پاره دی کورتی نینگ فرانسوی همده تاشکندده نشر آیتیلگن م. سالیی نینگ روسچه ترجمه لریده اونی «دستخط» دیب ترجمه قیلگن لر. بعضیلر ایسه بو خطنی مخصوص و یشیرین مکتوبلرنی یازیش اوچون قوله نیله دیگان «رمز» دیگن لر. بونداق فکرلر البته توغری ایمس، چونکه بابر نینگ اوزی اونی خط دیب، اوغیللری، دوستلری و بعضی بیر عملدارلریگه اورگه تیش اوچون حرکت قیلگن و حتی او

خط بیلن یازیلگن بیر مصحف نی مکة معظمه گه بیبارگن. اگر «رمز» بولگنیده ایدی، بو ایشلرنی قیلمس ایدی.

مؤرخ عبدالقادر بدایونی «منتخب التواریخ» اثریده قوبیده گی سطرلرنی یازه دی: «اول مغفرت پناهی شاه نینگ غرایب اختراع لریدن بیری بابری خط دیرکیم، اول خط بیله یازیلگن بیر مصحف نی مکة معظمه گه بیبارگن»¹⁴

مذکور مورخ، بابرنینگ نبیره سی جلال الدین اکبر زمانیده اوشبو خطدن هیچ بیر اثر هم قالگن ایمس ایدی، لیکن مشهدلیک میرعبدالحی اونوی یخشی بیله دی دیب، یازه دی.

میرعلاوالدو له قزوینی اوزی نینگ «نقایس المآثر» ناملی اثریده میرعبدالحی حقیده شونداق یازه دی: «میرعبدالحی: یازیشی قیین بولگن بابری خط نی هیچکیم اونچه لیک تیزراق و یخشیراق اورگنه آلمه گن»¹⁵

هند بویوک سیاست اربابی جواهر لعل نهرو اونوی عرب الفباسی اورنیده اختراع قیلینگن خط دیب یازه دی.

خانم بیوریج «بابری خط» نی قاضی اختیار تیزده و اوشه مجلس نینگ اوزیده یاق اورگنگن لیگی نی نظرده

¹⁴ دیوان ظهیرالدین محمد بابر، مقدمه، ص پنجاه و سه.

¹⁵ ظهیرالدین محمد بابر شاه، 76 بیت.

توتیب، «عرب الفباسی بیلن فرقی آز بولگن» دیب خلاصه چیقرگن.¹⁶

«دانشنامه ادب فارسی» بابر و بابری خط حقیده شونداق یازه دی: «بابر ماهر خوشنویس ایدی و اوز نامیگه نسخ خطی گه اوخشش بابری خط نی اختراع قیلدی.»¹⁷

محمد طاهر بن قاسم نینگ هجری 1055 (میلادی 1651) بلخ ده هشرخاننی لرنینگ تورتینچی پادشاهی ندرمحمد خان بن دین محمد خان (1050-1061ه. / 1640-1651م.) امری بیلن تألیف ایتنگن «عجایب الطبقات» اثری حاضرچه «بابری خط» نینگ مفرداتی بیریلگن دنیا ده گی یگانه اثر دیر. مذکور اثر نینگ سونگی فصلیده توقوز نوع خط نینگ حرفلری، جمله دن «بابری خط» نینگ مفرداتی هم بیریلگن. بیراق اوشبو خط نینگ 29 ته حرفی نی هیچ قنداق معلومات سیز، «خط بابری این است» (بابری خط شو دیر) دیب، بیرگن.¹⁸ اما بو 29 ته

¹⁶ ص. عظیم جانوا، سنترل اشیا رویو، 1964، 12.

¹⁷ دانشنامه ادب فارسی، ج 4 (هند شبه قاره سیده فارسی ادب)، 1 بولیم، آ-ج (حسن انوشه سرپرست لیگی آستیده)، تهران، 1375، 392 بیت.

¹⁸ اوزبیکستان جمهوریتی، فنلر آکه دیمیه سی، ابوریحان بیرونی نامیدگی شرق شناسلیک انستیتوتی قولیازمه لر خزینه سیده «عجایب الطبقات» نینگ 14 ته قولیازمه سی موجود و اولردن فقط بیرته سی، یعنی (1993) نمبرلی قولیازمه ده «بابری خط» یوق.

حرف اړه سیده 4 ته فارسچه و تورکچه گه خاص بولگن حرفلر (پ، چ، ژ، گ) یوق. بیز اوشبو کتابده کورسه تیلگن بابری خط حرفلرینی علیحده کورستگن میز (1- عکس) آیتیش کیره ک که، قولیازمه لر مختلف زمانلر و تورلی کیشی لر ارقه لی کوچیریلگن لیگی باعث، نسخه لرینگ بعضی حرف لریده بیرآز فرق بار. بو حقده شونی هم ایسلش لازم که، «عجایب الطبقات» ده گی بیریلگن برچه خط لر (بابری خطدن تشقری) «رمز» خط لر بولیب، یشیرین و رمز بولگن نرسه لرنی یازیش اوچون ایشله تیلر ایکن.

اوزبیکستانلیک تانیقلی بابرشناس عالمه صیاحت عظیم جانوا اوزی نینگ «بابری خط حقیده ینگى معلومات» ناملى مقاله سیده «عجایب الطبقات» ده کورسه تیلگن «بابری خط» حرف لرینی بعضی معلوماتلر بیلن بیرگه چاپ ایکن.¹⁹

افغانستانلیک تانیقلی عالم پوهاند عبدالحی حبیبی اوزی نینگ بابریگه بغیشلب یازگن «ظهیرالدین محمد بابرشاه» ناملى اثریده بابری خط حقیده علیحده و مفصل توخته لیب، کوپ فکرلر بیلدیره دی. جمله دن، او افغانستانده بیرینچی بولیب بابری خط نینگ مفرداتی نی محمد طاهر بن قاسم نینگ «عجایب الطبقات» اثریدن نقل

¹⁹ سینترل اشیا رویو، 1964، 12، (Central Asia Review 1964، 12،)

قیلیب، اونینگ 29 ته حرفلرینی عرب الفباسی بیلن تقاسلب کورسه تیب بیره دی. (1- جدول) شونینگدیک، حبیبی «بابری خط» حقیده قوییده گی فکرلرنی هم بیلدیره دی: بابرنینگ بو خطنی اختراع قیلیدن مقصدی فقط برچه متنلر و قرآن نی یازیش بولگن، چونکه «عجایب الطبقات» ده بیریلگن 29 ته حرف اړه سیده تورته فارسچه و تورکچه گه خاص بولگن (پ، چ، ژ، گ) حرفلری موجود ایمس.²⁰

عبدالحی حبیبی نینگ یوقاریده گی فکری بیر تماندن، ذکر ایکیلگن دلیل گه کوره توغری کورینسه ده، بیراق باشقه بیر تماندن، یعنی اگر بابرنینگ اوغیلری، دوستلری و بعضی عملدارلری گه تورکچه و فارسچه شعرلریدن نمونه لر، سرخطلر و بعضی بیر متن لرنی «بابری خط» بیلن یازیب ییبارگنی نی نظرده توتسک، بو فکرگه قوشیلیب بولمه ی دی. چونکه اوشبو نرسه لرنی تورکچه یا فارسچه ده یازیش اوچون خواهلسه- خواهله مسه (پ، چ، ژ، گ) حرفلرینی ایشله تیلشی کیره ک بوله دی. بو مناظره دن، «عجایب الطبقات» ده بیریلگن 29 ته حرف یا ناقص،

²⁰ حبیبی، پوهاند عبدالحی، ظهیرالدین محمد بابرشاه، بیهقی نشریاتی، کابل، 1351ش، 77 بیت. (ع. حبیبی کتاب نینگ بابری خط قسمینی 1344ش، 1965م، بیلی «آریانا» مجله سیده هم چاپ ایکن.)

یا «بابری خط» نینگ مفرداتی ایمس، دیگن شبهه و گمان توغیلیشی هم ممکن. لیکن شونگه قره مهی، «بابری خط» بیر نوع «رمز» یا که «دستخط» بولمه ی، بلکه ظهیرالدین محمد بابرشاه تمانیدن یره تیلگن یازوو الفباسی دیر.

ایران نینگ مشهد شهری «آستان قدس رضوی» کتابخانه سینینگ تالار نفایسیده ناتانیش و غریب بیرخط ده یازیلگن بیر مصحف (قرآن) بار. بو قولیازمه نی اصلیده هجری 1119 ییلی شاه سلطان حسین صفوی اوشبو درگاه گه وقف قیلگن. مذکور شاه نینگ وقفنامه متنیده قولیازمه اون ایگی امامدن بیر (احتمال سیکیزینچی امام) نینگ خطیده یازیلگن بولیشی ممکن دیگن فکر هم ایتیلگن.²¹

هجری شمسی 1343 ییلی ایرانلیک عالم احمد گلچین معانی آستان قدس رضوی کتابخانه سیده اوشه مصحف نی کوریب، اونی هرتمانله مه تیکشیریب و مطالعه قیلیب چیققندن سونگ، 1344 هجری شمسی ییل «مصحف بابری» عنوانلی بیر مقاله یازیب، اونی اوشه ییلی

²¹ گلچین معانی، احمد، راهنمای گنجینه قرآن، 181 بیت (سواد وقفنامه). ن. رسولزاده نینگ «امام البخاری سباقاری» (1/2004 سان) ناملی مجله ده نشر قیلینگن «خط بابری» مقاله سیده شاه سلطان حسین صفوی بابر بیلن دوست و زمانداش دیب ایتیلگن. بو البته ناتوغری. چونکه شاه سلطان حسین صفوی هجری قمری 1694/1105 م. ییلی تختگه اولتیرگن و صفویلر نینگ سونگی پادشاهی بولگن.

«نامه آستان قدس» ناملی مذکور کتابخانه مجله (فصلنامه) سیده چاپ ایتته دی. او، مقاله سیده ظهیرالدین محمد بابرشاه حقیده هم معلومات بیریپ، کیین قولیازمه نینگ کتابت زمانی، کشمیری کاغذی، هندی تذهیبی، قاله بیرسه، خط نینگ چیگل لیگی و قیین لیگینی نظرده توتیب، مصحف نینگ خطی امام لردن بیر نینگ خطی ایکنینی رد ایتیب، اونی شک و شبهه سیز اوشه ظهیرالدین محمد بابر پادشاه اختراع قیلگن «بابری خط» دیب، اعلان قیله دی.²² توغری، انه شو تاریخدن باشلب مذکور قولیازمه، ایران و باشقه یورتلر علمی مرکز لریده «مصحف بابری» دیب تانیله باشله ی دی. مؤلف اوز مقاله سیده «مصحف بابری» خطی نینگ حرفلرینی هم (هرچند مکمل بولمسه هم) فارسجه معادلی بیلن بیرگه بیرگن ایدی.

احمد گلچین معانی آستان قدس رضوی کتابخانه سیده (50) رقم آستیده سقله نیب کیله یانگن «مصحف بابری» خصوصیت لرینی اوزی نینگ «راهنمای گنجینه قرآن» ناملی کتابیده قوییده گی چه کورسه تیب بیرگن:

«هند تیموری سلسله سینینگ مؤسسی ظهیرالدین محمد بابر پادشاه (932-937 هجری) اختراع

²² گلچین معانی، احمد، مصحف بابری، نامه آستان قدس (فصلنامه)، 1344 ش، 20- سان، 60-64 بیتلر.

قیلگن خط ده، کاتبی نامعلوم، اونونچی عصر نینگ بیرینچی بریمیده کتابت قیلینگن.

کشمیری کاغذ و تذهیب، سوره لر آتلی زر بیلن، آیتلر اورته سیده گی فاصله زرنشان، باشده گی ایکی بیت زر قلم ده کتابت قیلینگن، هر بیتده 17 سطر، جدول اندازه سی 7/9 x 5/9، 265 ورق، قطعی 9 x 12/5 سانتیمتر. جلدی لبه دار مقوا، تکه دن قاپلینگن.

هجری 1119 ییلی شاه سلطان حسین صفوی وقف قیلگن.²³

«مصحف بابری» خطی نینگ سرینی ییچیش و شو بیلن بیرگه، اونینگ متنی نی توله - توکیس اوقیش اوچون بعضی ایرانیلیک عالملر و کتابخانه مسئول لری تمانیدن گاه-گاهیده حرکتلر و ایز له نیشلر بولیب تورودی. چنانگه، گلچین معانی بو حقه شونداق یازه دی: بو مصحف شریف ... اوزاق مدت کتابخانه نینگ تالار نفایسیده نمایش گه قویلگن ایدی و بیر- ایکی بیٹی نینگ عکسی تهران، اروپا و امریکاگه خط شناس عالملرگه ییباریلگن ایدی، بیراق اونینگ خطی تانیلمه گن ایدی.

مرحوم دکتور قاسم غنی انگلستان ده گراور شکلیده چاپ ایتیلگن، دنیا نینگ مینگ خیل استعمالده بولگن.

²³ راهنمای گنجینه قرآن، 178 بیت.

ایسکی، متزوک بولگن، تیریک و اولیک خط لرده یازیلگن انجیل نینگ بیر آیتی نی قولگه کیریتیب، اونی اوکتایی کتابخانه (آستان قدس رضوی) نینگ سابق رئیسی اختیاری گه بیردی و او کیشی کوپ وقت صرفله گندن سونگ مصحف خطی مذکور مینگ نوع خط لرنینگ بیرارته سی بیلن هم برابر کیلمه گنلیگی و اوخسه مه گن لیگینی معلوم قیلدی.²⁴

شونی هم ایسلش لازم که، پوهاند عبدالحی حبیبی «عجایب الطبقات» اثریده کورسه تیب بیریلگن «بابری خط» نینگ 29 ته حرفی همده گلچین معانی «مصحف بابری» خطیدن فایده له نیب، فارسی معادلی بیلن کورسه تیب بیرگن حرفلرنی تقاسلب، مطالعه قیلیب چیققندن سونگ (1- جدول)، اولرنینگ بیرارته حرفی هم بیر- بیرگه اوخسه مه گنلیگی و برابر کیلمه گنی نی معلوم قیلیب، گلچین معانی نینگ آستان قدس رضوی مصحفی «بابری خط» ده یازیلگن دیگن فکرینی رد ایتدی.²⁵ عبدالحی حبیبی «عجایب الطبقات» کورسه تیب بیرگن «بابری خط» نی یوزگه یوز اتیق و توغری دیب حسابله گن حالده شونداق خلاصه چیقرگن، البته، بو اورینده شونی هم آیتیب اوتیش

²⁴ راهنمای گنجینه قرآن، 178 بیت.

²⁵ ظهیرالدین محمد بابرشاه، 78 بیت.

کیره ک که، گلچین معانی اوزی نینگ تحقیقاتی جریانیده «عجایب الطبقات» نینگ 29 ته حرفلردن اصلاً خبری یوق ایکن.

تورک عالمی الپ ارسلان، ا. تورکیه مطبوعاتیده «بابری خط» قاله بیرسه «مصحف بابری» حقیقه بیر نیچه مقاله آرقه لی معلوماتلر نشر ایکن.²⁶

اوزبیکستانده «مصحف بابری» حقیقه بیرینچی بار نذرالله رسولزاده اوز مقاله لری آرقه لی معلومات بیریب، شو بیلن بیرگه بابری خط حقیقه هم توخته لیب اوتکن.²⁷

شونینگدیک، اوکتم سلطانوف 2004م. ییلی «ماضی دن صدا» مجله سیده «خط بابری» ناملی مقاله سیده اساساً صباحت عظیم جانوا و افغانستانلیک عالم مایل هروی مقاله لریدن فایده له نیب، مذکور خط حقیقه معلوماتلر بیلن بیرگه بعضی بیر فکر و ملاحظه لرنی هم بیره دی.

26 الپ ارسلان، ا. بابری ایجادایتکن، «بابری خط و او بیلن یازیلکن قران»، TM XVIII (1973-75)، استانبول، 1976، 161-168 بیتلر و الپ ارسلان، ا. بابری ایجادایتکن بابری خط، TM XIX (1977-79)، استانبول، 1980، 207-211 بیتلر.

²⁷ رسولزاده، نذرالله، مشهد ده گی خط بابری، اوزبیکستان ادبیاتی و صنعتی، 1999م، 19 نایبر (نوامبر) و «خط بابری»، امام البخاری سیاقلری مجله سی، 2004م، 1- سان.

ایندی آستان قدس رضوی مصحفی اگر بابری خط بیلن یازیلکن دیب فرض قیلسک، خوش بو مصحف فنذاق قیلیب ایران گه و مشهد شهریکه باریب قالکن ایکن؟ بو سوراققه قوییده گی چه جوابلرنی تخمین قیلیش ممکن:

1) ظهیرالدین محمد بابرشاه بیلن شاه اسماعیل صفوی اورته سیده جدا یقین و یخشی دوستانه مناسبتلر بولگنیندن کویلب تاریخی منبعلر خبر بیرگن. شو نرسه نی نظرده توتکن حالده، بابر اوزی نینگ یقین دوستی شاه اسماعیل گه «بابری خط» بیلن بیتیلکن بیر مصحف نی ییبارگن بولسه، عجب ایمس. بیراق، بو نرسه «بابرنامه» ده ذکر ایتیلمه گن. (مکه معظمه گه جونہ تیلکن مصحف حقیقه هم بابرنامه ده هیچ بیر نیمه دیبلمه گن)

2) ظهیرالدین محمد بابرشاه نینگ اوغلی همایون میرزا (950 ه. / 1543 م.) ییلی شیرشاه سوری و اوکه سی کامران میرزادن یینگیلیب، تاج و تختدن اجره لیب، ایران گه صفویلر درباریکه پناه ایزلب باردی و او بیرده ایکی ییل (950-952 ه. / 1543-1545 م.) قالدی. همایون صفویلر سراییده بولگن چاغیده باشقه ساوغه لر قطاری بابری خط بیلن یازیلکن مصحف نی هم شاه طهماسب گه ساوغه قیلگن بولسه، احتمالدن بیراق ایمس.

3) بابرشاه تمانیدن مکه معظمه گه بیباریلگن «بابری خط» بیلن یازیلگن مصحف نامعلوم سبیلرگه کوره یا تصادف یوزه سیدن مکه گه بیستیپ بارمه ی، یول بویی ایرانده فالگن بولسه هم عجب ایمس.

شونداق قیلیپ، «بابری خط»، بیر تماندن، اونینگ «عجایب الطبقات» بیزگه چه بیستکزیب بیرگن 29 ته حرفی عالمرا اختیاریده بوله توریب، باشقه تماندن، مشهد ده گی «مصحف بابری» نینگ توله متنی همده گلچین معانی کورسه تیب بیرگن حرفلری معلوم بولگن حالده، همان سرلی لیگی چه قاله بیردی. لیکن شونگه قره مه ی، اوشبو مسئله گه عالمرنینگ قیزیقیش و ایزله نیش لری همان دوام ایتیپ کیلدی.

ایرانلیک خوشنویس و خط شناس عالم فضل الله فاضل نیشابوری کوپ بیللردن بیری «مصحف بابری» خطی نینگ سرینی بیچییش، شو بیلن بیرگه، اونینگ متنینی اوقیش اوچون حرکت قیلیپ، اونینگ بیر نیچه بیتى نینگ فوتو کاپی سینی خط شناسلیک نقطه نظریدن سینچکاولیک بیلن تیکشیریب مطالعه قیلیپ باردی. اونینگ یازیشجه، مذکور قولیازمه قرآن بولگن لیگی سبیلی اونینگ تحقیقاتی گه قول کیلیپ، کته یاردم بیرگن. او مذکور قرآن نی اوقیشده فرضیه، مشاهده، تقاسلش و اوخشش نقطه

لرنی تاپیش اسلوبی گه بناء ایش آلیب بارگن. اوزاق مدتلی فرض، مشاهده و تقاسلش نتیجه سیده دستلب **اللّه** «سوزی اونینگ دقت-اعتبارینی اوزیگه تارتگن و نهایت بیر مدت سینچکاولیک و ایکی لنینش لردن سونگ بو سوز «الله» ایکنی گه ایشانچ حاصل قیلگن. بو سوزنی اوقی آلیشده اونگه اینیقسه تورلی کوفی خط لرنی یخشی و مکمل بیلگن لیگی یاردم بیرگن. بیراق «الله» سوزی کوپلب آیت لرده کوپ مراتبه ذکر ایتیلگن لیگی باعث، دستلب حتی قرآن نینگ «کشف الآياتی» هم «الله» سوزی اوقیلگن متن قیسی آیت ایکن لیگینی بیلپ ایش گه یاردم بیرالمه گن.

عالم نینگ کیینگی ایزله نیشلریگه مصحف حرفلریده قوییلگن اعراب (زیر، زبر، پیش، ...) هم یاردم بیرگن. چونکه مصحف ده هم خودی عربچه یازووده یازیلگن قرآن متنی سینگری اعراب ایشله تیلگن.

عالم نینگ ایزله نیشلری دوام ایتیپ، نهایت او ایکینجی سوز «**لَا**» یعنی (لهم) نی اوقیش گه موفق بولگن. شونداق قیلیپ، مصحف خطی نینگ (ا، ل، ه، م) حرفلری اوقیلگن ایکی سوزدن معلوم بولگن. بو نرسه حالی توله اوز اثباتینی تاپمه گن ایدی و ینه هم بیراز تحقیق و ایزله نیشلرنی طلب قیلر ایدی، البته.

آیت	سوره	أهل
168	2	«
4	5	«
146	6	«
116	16	«

مبارک آیت نینگ نظم و ترتیبی، یوقاریده گی جدول همده بیشینچی سوره و تور تینچی آیتده «أهل» سوزی بولگن لیگی، سوره «مائده» ایکن لیگی معلوم قیلیندی. بو سوره «یا ایهاالذین آمنوا الخ.» آیتی بیلن باشله- نر ایدی. مصحف نینگ فالگن برچه حرفلری قرآن نینگ انه شو نظم و ترتیب و اسلوبی اساسیده معلوم قیلیندی.

شونداق قیلیب، ایرانلیک عالم فضل الله فاضل نیشابوری 1377ه.ش. (1998م.) ییلی مشهد شهریده گی آستان قدس رضوی کتابخانه سینینگ «مصحف بابری» نامی بیلن مشهور بولگن و حالی گه چه علم اهلی گه خطی ناتانیش بولیب کیلگن متنی و حرفلرینی بیرینچی بولیب اوقیدی و کشف ایتدی. عالم بو بیلن تاریخی مهم بیر مسئله نی بیجیب، مذکور ناتانیش خط نینگ سری (یازیش و اوقیش قاعده لری) نی آشکار قیلدی. بیراق، شو اورینده ایسلیش کیزه ک که، «مصحف بابری» خطی نینگ مفرداتی نی بیرینچی بار (بوندن قریب 40 ییل الدین) گلچین معانی «مصحف بابری» ناملی مقاله سیده فارسجه معادلی بیلن

بیرگه نشر ایتگن ایدی و اونی عبدالحی حبیبی هم اوز کتابی (ظهیرالدین محمد بابرشاه) ده اقتباس قیلیب، افغانستانده چاپ ایتگن ایدی. اما گلچین معانی کورستگن و فاضل نیشابوری استخراج قیلگن مفردات لر نینگ بعضی حرفلری کورینیشیده آزگیجه فرقلر بار و بو نرسه بیزنینگچه، غالباً کوچیریش پیئته یوز بیرگن بولیشی هم ممکن. بنابراین، فاضل نیشابوری اگرچه «مصحف بابری» متنیدن فایده له نیب، اونینگ 29 ته حرفی نی استخراج قیلیب، خط و متن نی اوقیگن بولسه هم، بیزنینگچه، بو اورینده اونی «مصحف بابری» خطی مفرداتی نینگ کاشفی ایمس، بلکه اوقیش همده یازیش قاعده لری نینگ کاشفی دیب آیتسک توغری بوله دی.

عالم فاضل نیشابوری خط نینگ ایریم خصوصیت لرینی قوییده گی چه کورسه تیب بیره دی:

الف) خط، کوفی همده هندی (احتمال) خط لر نینگ علامت لریدن ترکیب تاپگن و کیین اونگه بعضی بیر اوزگریشلر کیریتیلگن؛

ب) حرفلر و سوزلر نینگ کورینیشی کیشی ذهنیده چینی و میخی خط لر نی مجسم قیله دی؛

ج) خط باشقه اسلامی خط لر کبی اونگدن چپ گه قره ب یازيله دی؛

د) خط کرسی بندلیک نقطه نظر دن نسخ و ثلث خط لری سینگری بولیب، بوش جایلی اعراب (زیر، زبر، پیش، ... بیلن تولدیریلگن؛

ه) حرفلر اورته سیده گی فاصله فارسجه و عربچه حرفلرگه نسبتاً آچیق راق بولیب، مد و حرفلرنی چوزیش اصولیدن آز فایده له نیلگن؛

و) حرفلرنینگ قوشیلیشی یا که ایریلیشی، فقط ناممکن بولگن موردلردن تشقری، خودی فارسجه و عربچه خط لری سینگری اجرا ایتیلگن؛

ز) بابری خط نینگ حرفلری بورچکلی و کوبینچه اوچ بورچک (مثلث) و یای (تیر) شکلیده توزیلگن؛

ح) بابری خط سطحی کوپ و دوری ایسه زمانه سینینگ خط لریگه نسبتاً آز دیر و حتی محقق و ریحان خط لریدن هم آزرآق بولیب، حرف لرنینگ بیر-بیریگه اورنه شیشی جووده قوروق و دوری ایسه کم بولگن. اوشبو نرسه بابری خط زمانه سینینگ باشقه خط لریگه نسبتاً کیین قالگن لیگی و کینگ عامه لشیب کیتمه گن لیگی سبب لریدن بیری بولیشی ممکن، چونکه زیبایی شناسلیک

نقطه نظر دن او نستعلیق، نسخ و ثلث خط لریگه نسبتاً آنچه کمراق و کیین راق دیر.²⁸

بابری خط توزیلیشی نینگ اوزگریشی اسلامی خط لری بیلن تقاسلگن حالده قوییده گی چه حاصل بولدی:

1. بوتونله ی اوزگرگن حرفلر.
2. جهتی اوزگرگن حرفلر.
3. جزئی اوزگرگن حرفلر.
4. اوزگرمه گن حرفلر و بیلیگی لر²⁹

فاضل نیشابوری «مصحف بابری» خطی نینگ سرینی آجیب، برچه حرفلرنی بیلیگی لگندن سونگ، اولرنی فارسجه حرفلر معادلی بیلن سالیشتیریلگن حالده بیز جدول ده کورسه تیپ بیرگن.³⁰

کورینیب تورگنی دیک، بو جدول ده هم تورت ته فارسجه و تورکچه گه خاص حرفلر (پ، چ، ژ، گ) یوق و اوندن تشقری، «ث» حرفی هم نیگه دیر جدول ده کورسه تیلمسدن قالگن. بلکه جدول نی توزیش چاغیده اونوتیلگن

²⁸ بیز یوقاریده بیرگن فاضل نیشابوری نینگ تحقیقاتی و کشفیاتی حقیقه گی معلوماتلرنی اونینگ اوزی 1377ش. بیلی استاد اسدالله آزاد رهنمائیگی آستیده یازگن رساله سیدن فایده له نیب بیردیکه مذکور رساله فوتو کاپی نسخه سی اندیجان شهری، «بابر و جهان مدنیتی موزیمی» ده سقلنماقده.

²⁹ بو نرسه (3- جدول) ده مثاللر بیلن کورسه تیپلگن.

³⁰ قره نگ: (2- جدول)

بولیسی ممکن. اما عبدالحی حبیبی نینگ کتابیده توزیب بیریلگن جدول ده بو حرف «**ل**» شکلیده کورسه تیلاگن. ینه شونی هم ایسلش لازم که، ایراندن حبیبی گه بیباریلگن «مصحف بابری» مفرداتی اره سیده هم باشقه بیر حرف یعنی «ظ» حرفی یوق ایکن و فاضل نیشابوری توزگن جدول ده بو حرف «**ل**» شکلیده کورستیلگن.³¹ بیز هر ایکله مفرداتنی تولیق لیگیچه عربچه حرفلر بیلن بیرگه علیحده جدولده مقایسی طرزده کورستگنمیز. (قره نگ مقایسی جدول گه)

آیتیش لازم که، فاضل نیشابوری تاپگن مفردات سانی هم 29 ته (البته «ث» حرفی نینگ جدول ده اونوتیلگنی نی اعتبارگه آلمه گنیمیزده) عربچه حرفلر بولیب، اونده هم تورت ته فارسجه و تورکچه گه خاص حرفلر یوق. بونینگ سببی شوکه، عالم مذکور حرفلرنی قرآن متنی (مصحف بابری) دن استخراج قیلگن و اوشبو حرفلر قرآن ده البته بولمه ی دی.

کیین، فاضل نیشابوری «مصحف بابری» خطیدن استخراج قیلگن حرفلر بیلن بیر نیچه سوز (عموماً عربچه سوزلر) نی علیحده بیر جدول ده یازیب کورستگن (4-

³¹ ع حبیبی و فاضل نیشابوری لر توزگن جدول لر (2- جدول و 3- جدول) گه قره نگ.

جدول) بوندن تشقیری، او سوره بقره دن 54-57 آیت گه چه «بابری خط» و عربچه خط بیلن یازیب کورسه ته دی. بو یازوولرنینگ رسمی هم بیریلگن. (2 - عکس)

خلاصه:

یوقاریده گی برچه تحقیقاتلر و قولگه کیریتیلگن معلوماتلردن قوییده گی خلاصه لرگه کیلیش ممکن:

1. ظهیرالدین محمد بابرشاه هجری 910 (1504م.) بیلی کابلده اوز نامیگه اتب «بابری خط» نی اختراع قیلگن و بو خط تورکلر تمانیدن اختراع قیلینگن اینگ سونگی خط سنه له دی.

2. بابرنینگ بو خطنی اختراع قیلیشدن مقصدی یا سبب لری حاضرچه اتیق معلوم ایمس و بو حقهده عالمرنینگ فکرلری تورلیچه.

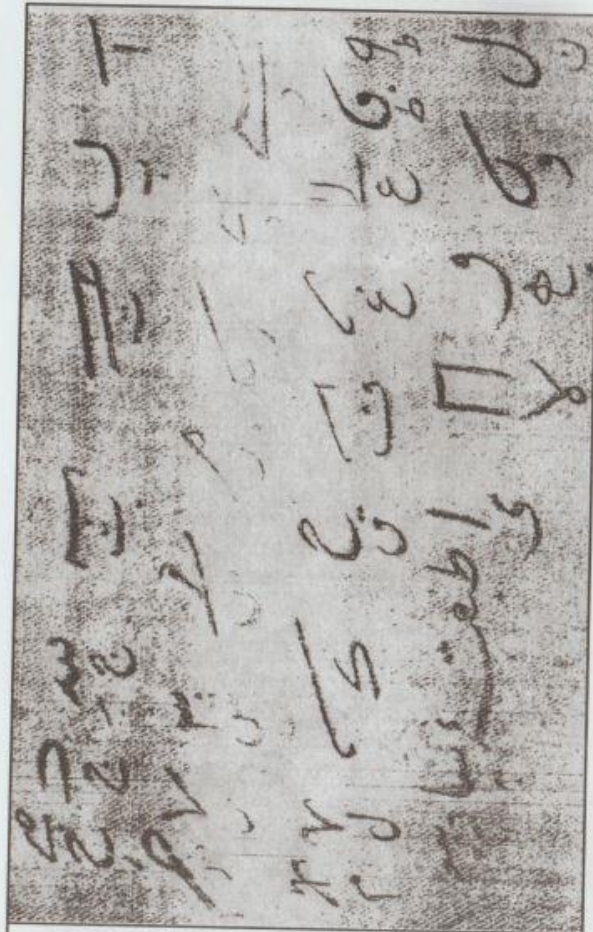
3. حاضرچه بو خط گه منسوب ظاهرأ ایگی ته مفردات قولیمیزده بار:

بیرینچی سی، محمد ظاهر بن قاسم اوزی نینگ «عجایب الطبقات» ناملی اثریده یازیب قالدیرگن.

ایکینچی سی، مشهد شهری، آستان قدس رضوی کتابخانه سیده گی «مصحف بابری» دیب ناملنگن قرآن متنیدن احمد گلچین معانی و فضل الله فاضل نیشابوری لر آیری و مختلف زمانلرده استخراج قیلگن مفردات.

4. بو ایگله مفردات نینگ هیچ بیر حرفی بیر-
بیر یگه اوخسه مه یدی.
5. بیرینچی مفردات 17 نچی عصر نینگ
بیرینچی یریمیده یازیلگن «عجایب الطبقات» اثریده
موجود، ایکینچی سی ایسه، بوندن قریب 500 ییل ایلگری
(تقریباً بابر شاه زمانیده) کتابت قیلینگن مصحف متیدن
استخراج بولگن.
6. مفردات نینگ ایگله سی هم 29 ته حرفدن
عبارت بولیب، اونده فارسجه و تورکچه (اوزبیکچه) گه
تیگیشلی تورت ته (پ، چ، ژ، گ) حرف یوق.
7. شو خلاصه لر همده خط نینگ کورینیشی و
ایلگری ایسلب اوتیلگن آیریم دلیلر گه کوره:
- (الف) بو خط عرب یازووی، اینیقسه کوفی و نسخ خط
لریگه انچه بقین یا اوخشش دیر. قاله بیرسه اونینگ بعضی
حرفلری اورخون یازووی حرفلری گه هم اوخشب کیته دی.
- (ب) بو خط نینگ قولیمیزده گی الفباسی بیلن فقط
عربچه متنلر و قرآن نی یازیش ممکن، چونکه اونده (پ، چ،
ژ، گ) حرفلری یوق.
- (ج) اگر بابر شو خط بیلن بعضی شعرلر، قطعه لر و
سرخط لر یازیب، اوغیللری و بعضی دوستلریگه بیبارگنی
نی نظرده توتسک، دیمک بو ایگله مفرداتنی هم تویق و

- مکمل دیب بولمه ی دی، بلکه بابری خط نینگ مفرداتی
29 ته حرفدن کوپراق بولیشی کیره ک.
- (د) بابر شاه «بابری خط» نی تورکی یازوو صفتیده
اختراع قیلگن بولیشی ممکن، اما قولیمیزده «مصحف
بابری» دن تشقیری شو خط بیلن یازیلگن باشقه بیرار
تورکچه یا فارسجه متن حاضرچه بولمه گن لیگی سببلی
قالگن حرفلری گه ایگه ایمس میز و اینیقسه خط نینگ
اونلی بیلگی لری حقیده بیرار نرسه دییش قیین، البته.
8. «بابرنامه» ده یازیلیشچیه، مرغاب دریاسی بوییده
قاضی اختیار «بابری خط» نی اوشه مجلس نینگ اوزیده
یاق اورگنگن و بیر نیچه نرسه لر هم یازگن. آیریم عالمدر
شو موضوع نی نظرده توتیب، «بابری خط» عرب یازوو یگه
اوخشش همده اورگه نیشی آسان دیگن خلاصه چیقرگن
بولسه لر، بعضی بیر مورخلر و عالمدر اونینگ کورینیشی و
یازیلیشی چیگل و مشکل، اورگه نیشی ایسه قیین دیب
یازگن لر.
9. مصحف بابری نینگ بیرار جاییده بو مصحف بابری
خط بیلن یازیلگن دیب قید ایتیلمه گن.
10. «عجایب الطبقات» اثریده «بابری خط» دیب
بیریلگن سیکیزته «رمز» خطلر قطاریده، هیچ بیر توضیح سیز
بیریلگن لیگی همده او اثر 17 عصرده تألیف ایتیلگن لیگی،

نمونه خط بابری

الف (عجایب الطبقات)

لیکن «مصحف بابری» اوندن بیر عصر ایلگری، یعنی 16 عصرده کتابت قیلینگنی، کاغذی کشمیری، تذهیبی هندی بولگنی همده اونینگ اورگه نیلیشی و یازیشی قیین و چینگل لیگی بیزنی قوییده گی سونگی خلاصه لرگه آیب کیله دی:

الف) «عجایب الطبقات» ده «بابری خط» نینگ مفرداتی قیسی منبعدن آیینگن لیگی یازیلمه گن و الفبا هم ناقص بولیب، اونده تورت ته فارسجه و تورکجه گه خاص حرفلر یوق. شونینگ اوچون اونده کورسه تیگن مفردات «بابری خط» گه تیگیشلی بولمه ی، اثرده گی باشقه 8 ته خط لردیک قنداق دیر «رمز خطی» بولیشی احتمالدن خالی ایمس؛

ب) آستان قدس رضوی کتابخانه سیده سقلنه یاتگن «مصحف بابری»، بابری خط بیلن یازیلگن دیگن خلاصه، بیزینگجه حقیقت گه یقین راق دیر؛

ج) شونگه قره مه ی، بو ایگی مهم سند، یعنی «مصحف بابری» و «عجایب الطبقات» ده کورسه تیگن «بابری خط» مفرداتی ینه هم عالمیر، تحقیقاتچیلر و خط شناس متخصصلر تماییدن تیکشیریلیب تحقیق ایتیلیشی و عین حالده، بو خط نینگ ایزینی باشقه منبع لرده، اینیقه تورکی منبع لرده قیدیریلیش و ایزله نیلیشی کیره ک بوله دی.

عربی	بابری	مشهد	عربی	بابری	مشهد	عربی	بابری	مشهد
ا	ا	ا	ز	ز	ز	ق	ق	ق
ب	ب	ب	س	س	س	ک	ک	ک
ت	ت	ت	ث	ث	ث	ل	ل	ل
ث	ث	ث	ص	ص	ص	م	م	م
ج	ج	ج	ض	ض	ض	ن	ن	ن
ح	ح	ح	ط	ط	ط	و	و	و
خ	خ	خ	ظ	ظ	ظ	ه	ه	ه
د	د	د	ذ	ذ	ذ	ر	ر	ر
ذ	ذ	ذ	ر	ر	ر	ز	ز	ز
ر	ر	ر	ز	ز	ز	س	س	س

جدول مقایسوی حروف عربی و خط بابری با خط مشهد

۱- جدول

عربی	بابری	مشهد	عربی	بابری	مشهد	عربی	بابری	مشهد
ا	ا	ا	ز	ز	ز	ق	ق	ق
ب	ب	ب	س	س	س	ک	ک	ک
ت	ت	ت	ث	ث	ث	ل	ل	ل
ث	ث	ث	ص	ص	ص	م	م	م
ج	ج	ج	ض	ض	ض	ن	ن	ن
ح	ح	ح	ط	ط	ط	و	و	و
خ	خ	خ	ظ	ظ	ظ	ه	ه	ه
د	د	د	ذ	ذ	ذ	ر	ر	ر
ذ	ذ	ذ	ر	ر	ر	ز	ز	ز
ر	ر	ر	ز	ز	ز	س	س	س

بابری خط نینگ حرفلری

۲- جدول

حروف عظامی که تیسریدانگاره	الف	ب	ج	ح	ط	ظ	ع	حروف عظامی که تیسریدانگاره
حروفی که تیسرین پیدا کرده	ا	ب	ج	ح	ط	ظ	ع	حروفی که تیسرین پیدا کرده
حروفی که تیسرین پیدا کرده	ا	ب	ج	ح	ط	ظ	ع	حروفی که تیسرین پیدا کرده
حروفی که تیسرین پیدا کرده	ا	ب	ج	ح	ط	ظ	ع	حروفی که تیسرین پیدا کرده

نمونه از کلمات مرکب خط بابری

۴- جدول

حروف عظامی که تیسریدانگاره	الف	ب	ج	ح	ط	ظ	ع	حروف عظامی که تیسریدانگاره
حروفی که تیسرین پیدا کرده	ا	ب	ج	ح	ط	ظ	ع	حروفی که تیسرین پیدا کرده
حروفی که تیسرین پیدا کرده	ا	ب	ج	ح	ط	ظ	ع	حروفی که تیسرین پیدا کرده
حروفی که تیسرین پیدا کرده	ا	ب	ج	ح	ط	ظ	ع	حروفی که تیسرین پیدا کرده

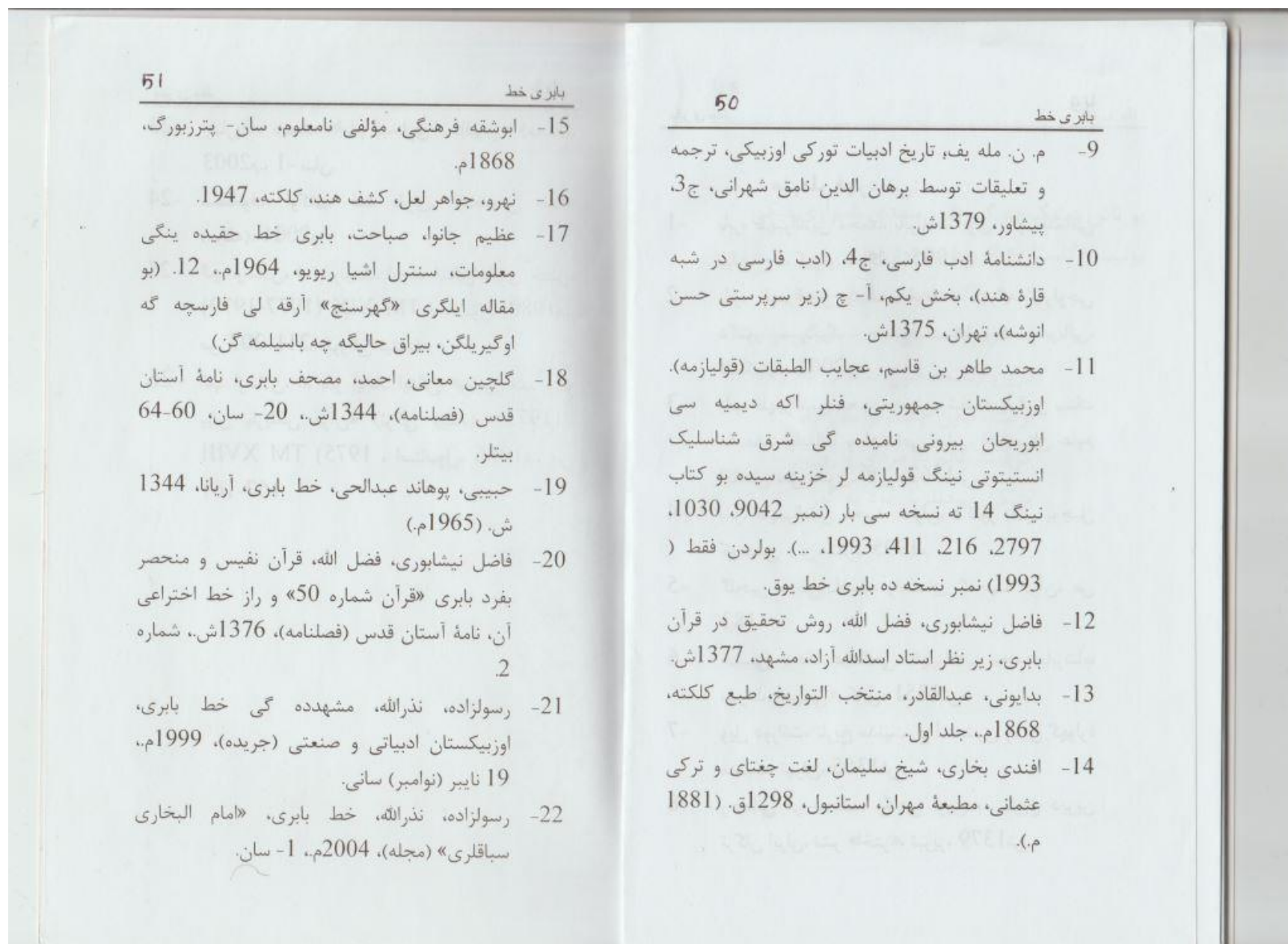
'بابری خط' طرحی نینگ مشخصه سی

۳- جدول

بو تاش بیتیک ده گی شعر سعدی شیرازی نیکی
بولیب «گلستان» اثریده موجود دیر:
شنیدم که جمشید فرخ سرشت
به سر چشمه یی بر، به سنگی نوشت
درین چشمه چون ما بسی دم زدند
برفتند چون چشم برهم زدند
گرفتند عالم به مردی و زور
ولیکن نبردند با خود به گور

منبعلر فهرستی:

- 1- بابری، ظهیرالدین محمد، بابرنامه، ایزی مانو اهتمامی بیلن، ج 1، کیوتو، شوکادو، 1995م.
- 2- بابری، ظهیرالدین محمد، بابرنامه، نشرگه تیاریلوجی دکتور سیدییک حسنوف، «شرق» نشریاتی، تاشکینت، 2002م.
- 3- بابری، ظهیرالدین محمد، دیوان، شفیقه یارقین نینگ مقدمه، تعلیقات و اهتمامی بیلن، افغانستان علوم اکادمی سی نشری، کابل، 1362ش.
- 4- بابری، ظهیرالدین محمد، دیوان، دکتور بلال یوجیل کوششی بیلن، انقره، 1995م.
- 5- گلچین معانی، احمد، راهنمای گنجینه قرآن، ص 183.
- 6- حبیبی، پوهاند عبدالحی، ظهیرالدین محمد بابرشاه، نشرات «بیهقی»، کابل، 1351ش.
- 7- ویل دورانت، تاریخ مدنیت، ج 1، مشرق زمین گهواره مدنیت، تهران، 1365ش.
- 8- رحمانی فر، محمد، نگاهی نوین به تاریخ دیرین ترکان ایران، نشر «اختر»، تبریز، 1379ش.

- 15- ابوشقه فرهنگی، مؤلفی نامعلوم، سان- پترزبورگ، 1868م.
- 16- نهرو، جواهر لعل، کشف هند، کلکتہ، 1947.
- 17- عظیم جانوا، صباحت، بابری خط حقیده ینگى معلومات، سنترل اشیا ریویو، 1964م، 12. (بو مقاله ایلگری «گهرسنج» آرقه لی فارسجه گه اوگیریلگن، بیراق حالیکه چه باسیلمه گن)
- 18- گلچین معانی، احمد، مصحف بابری، نامه آستان قدس (فصلنامه)، 1344ش، 20- سان، 60-64 بیتلر.
- 19- حبیبی، پوهاند عبدالحی، خط بابری، آریانا، 1344 ش. (1965م).
- 20- فاضل نیشابوری، فضل الله، قرآن نفیس و منحصر بفرد بابری «قرآن شماره 50» و راز خط اختراعی آن، نامه آستان قدس (فصلنامه)، 1376ش، شماره 2.
- 21- رسولزاده، نذرالله، مشهده گی خط بابری، اوزبیکستان ادبیاتی و صنعتی (جریده)، 1999م، 19 نایبر (نوامبر) سان.
- 22- رسولزاده، نذرالله، خط بابری، «امام البخاری سباقلری» (مجله)، 2004م، 1- سان.

- 9- م. ن. مله یف، تاریخ ادبیات تورکی اوزبیکى، ترجمه و تعلیقات توسط برهان الدین نامق شهرانی، ج 3، پیشاور، 1379ش.
- 10- دانشنامه ادب فارسی، ج 4، (ادب فارسی در شبه قاره هند)، بخش یکم، آ- چ (زیر سرپرستی حسن انوشه)، تهران، 1375ش.
- 11- محمد طاهر بن قاسم، عجایب الطبقات (قولیازمه)، اوزبیکستان جمهوریتی، فنلر اکه دیمیه سی ابوریحان بیرونی نامیده گی شرق شناسلیک انستیتوتی نینگ قولیازمه لر خزینه سیده بو کتاب نینگ 14 ته نسخه سی بار (نمبر 9042، 1030، 2797، 216، 411، 1993، ...). بولردن فقط (1993) نمبر نسخه ده بابری خط یوق.
- 12- فاضل نیشابوری، فضل الله، روش تحقیق در قرآن بابری، زیر نظر استاد اسدالله آزاد، مشهد، 1377ش.
- 13- بدایونی، عبدالقادر، منتخب التواریخ، طبع کلکتہ، 1868م، جلد اول.
- 14- افندی بخاری، شیخ سلیمان، لغت چغتای و ترکی عثمانی، مطبعة مهران، استانبول، 1298ق. (1881 م.).

